

Съдържание

МИНКО БЕНЧЕВ	
СЛОВО ЗА ВАПЦАРОВ	4
ЙОРДАН КАМЕНОВ	
ВАПЦАРОВ ИЛИ ПРЕОДОЛЯВАНЕТО НА ДОГМАТИЗМА	9
КАТЯ ЯНЕВА	
СБЛИЖАВАНЕ С ВАПЦАРОВ	14
ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ	
НИКОЛА ВАПЦАРОВ - ДИАЛЕКТИКА И ПОЕТИКА	23
РУМЯНА ЙОВЕВА	
ОБИЧТА КАТО СМЪРТ, СМЪРТТА КАТО ОБИЧ В ПОЕТИЧЕСКИТЕ ТЕКСТОВЕ НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ	39
ЛЮБЕН БУМБАЛОВ	
ЕКЗИСТЕНЦИАЛНО-ФИЛОСОФСКИЯТ ПОДТЕКСТ НА ВЕЩИТЕ В ПОЕЗИЯТА НА ВАПЦАРОВ	56
МИЛЬО ПЕТРОВ	
В ЕКЗИСТЕНЦИАЛНО-ЗНАКОВИЯ СВЯТ НА ВАПЦАРОВАТА ПОЕЗИЯ	72
АЛБЕРТ БЕНБАСАТ	
ЛЮБОВТА В ПОЕЗИЯТА НА ВАПЦАРОВ	91
КРАСИМИРА КАЦАРСКА	
ПОЛИСЕМАНТИЗЪМ НА ДЕМИТОЛОГИЗИРАНОТО ПОНЯТИЕ "ВЯРА" В ПОЕЗИЯТА НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ	101
РОМАН СИМЕОНОВ	
ТЪРСЕНИЯТ ПАРАДОКС НА ЕДНО ПОНЯТИЕ В "МОТОРНИ ПЕСНИ"	109
ВАНЯ ГЕОРГИЕВА	
СИМВОЛНОТО ЗНАЧЕНИЕ НА "СВЕТЛИНА" И "МРАК" В ПОЕЗИЯТА НА ВАПЦАРОВ	122
АЛБЕНА ВАЧЕВА	
ОСОБЕНОСТИ НА ПОЕТИЧЕСКИЯ МОДЕЛ В ТВОРЧЕСТВОТО НА Н.И.ВАПЦАРОВ	134

ВИОЛОНЧЕЛОТО В КВАРТАЛНОТО КИНО	141
ЦВЕТА ТРИФОНОВА	
НЕЗАВЪРШЕННИТЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ КАТО ТЕКСТОЛОГИЧЕН ПРОБЛЕМ	149
МИТКА ТОМОВА - ЧЕРГАНОВА	
РОДНИЯТ КРАЙ, РОДИНАТА И НАРОДЪТ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ	163
ЛЪЧЕЗАР АВРАМОВ	
МОРСКИЯТ ПЕРИОД В ЖИВОТА НА Н. И. ВАПЦАРОВ	175
МИХАИЛ ВАСИЛЕВ	
НИКОЛА ВАПЦАРОВ КАТО ЛИТЕРАТУРЕН КРИТИК	190
ЦВЕТАНА ГЕОРГИЕВА	
ДИАЛОГИЧНОСТ МЕЖДУ ДВА УТОПИЧНИ МОДЕЛА	194
ИЛИЯ ПАЧЕВ	
ПОХВАТИ ЗА СТИХОВА ОРГАНИЗАЦИЯ ВЪВ ВАПЦАРОВАТА ЛИРИКА	201
ПЕТЪР ПАРАШКЕВОВ	
ЧИСЛОТО СЕДЕМ И ТРИ ВАПЦАРОВИ ПЕСНИ	216
КОСТАДИН ДИНЧЕВ	
НИКОЛА ВАПЦАРОВ И ФОЛКЛОРЪТ, ФОЛКЛОР ЗА ВАПЦАРОВ	222
ЕЛЕНА САВОВА	
НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ НА ВРЕМЕННО-ПРОСТРАНСТВЕНИЯ МОДЕЛ В ПОЕМАТА "ВЛАК" НА НИКОЛА ЙОНКОВ ВАПЦАРОВ	231
ТАНЯ СТОЯНОВА	
НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ НА ВАПЦАРОВИТЕ СТИХОТВОРЕНИЯ ЗА ДЕЦА С ОГЛЕД НА ЛИТЕРАТУРНАТА ИМ РЕЦЕПЦИЯ	234
МАЙА ВАПЦАРОВА	
ДНЕВНИК КАТО ДНЕВНИК	239
АТАНАС ЛАЗОВСКИ	
НЕДОБРОЖЕЛАТЕЛНИЯТ ИНТЕРЕС КЪМ ЛИЧНИЯ СВЯТ НА НИКОЛА ВАПЦАРОВ	243

ДОРА КОЛЕВА

НИКОЛА ВАПЦАРОВ И ПОЕТИЧЕСКОТО ПОКОЛЕНИЕ
НА 60-ТЕ ГОДИНИ ..... 255ВАСИЛ ТОЦИНОВСКИ (СКОПИЕ)
ВАПЦАРОВ И ТВОРЧЕСТВО НА МЛАДИТЕ ..... 269МАРИЯ РАДОНОВА
НОВИ МОМЕНТИ В БИОГРАФИЯТА НА ВАПЦАРОВ ..... 280АНГЕЛ ТОНОВ
ПРЕВОДИ И ОЦЕНКИ НА ВАПЦАРОВАТА ПОЕЗИЯ В ПОЛША ..... 286ЛОТОС-МЕГЛЕНА БОРАДЖИЕВА
ВАПЦАРОВ НА АРАБСКИ ..... 294ПО-ВАЖНИ МОНОГРАФИИ И СБОРНИЦИ С
ИЗСЛЕДВАНИЯ ЗА ВАПЦАРОВ И НЕГОВОТО
ТВОРЧЕСТВО**Никола Вапцаров.** Статии, спомени, стихотворения
(съст. Мл. Исаев), С., 1947.**Никола Йонков Вапцаров.** Спомени. Писма. Документи,
С., БАН, 1953.**Олга Дейкова.** Стихът на Вапцаров (Известия на
Института за българска литература), С., БАН, 1957.**Георги Караславов.** Срещи и разговори с Никола
Вапцаров, С., 1961.**Радослав Мутафчиев.** Език и стил на Вапцаровата поезия,
С., 1963.**Петко Русев.** Никола Вапцаров. Литературен очерк, 1963.**Елена Димитрова.** Певец на подвига и саможертвата,
С., 1963.**Петър Пондев.** Никола Вапцаров. Литературно-критически
очерк, С., 1965.**Христо Смирненски,** Никола Вапцаров в спомените на
съвременници, С., 1966.**Българската критика за Никола Вапцаров,** С., 1969.**Тодора Константинова, В. Петрова.** Вапцаров по света,
С., 1969.**Никола Вапцаров.** Нови изследвания (отг. ред. Стоян
Каролов), С., БАН, 1970.**Георги Караславов,** Книга за Смирненски и Вапцаров, С.,
1971.**Бойка Вапцарова.** Спомени за Вапцаров, С., 1972.**Бойка Вапцарова.** Никола Вапцаров. Летопис за живота и
творчеството му, С., БАН, 1978.**Никола Вапцаров,** гордост на българския народ (сб.
материал), 1979.

НИКОЛА ВАПЦАРОВ
НОВИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

ISBN 954-680-025-2

©1995 ЮЗУ "Неофит Рилски"
2700 Благоевград
тел. : (359)73 26174
факс : (359)73 29325

Редакционна колегия: доц. Любен Бумбалов
доц. Костадин Динчев
Цветан Ракъковски

Печатни коли 18.87 Формат 16/60/84

Първо издание

СБОРНИК ОТ ДОКЛАДИ

3

Настоящият сборник включва докладите от научната сесия, проведена в Благоевград и Банско на 7 и 8 декември 1994 година и организирана по случай 85 - годишнината от рождението на големия български поет Никола Вапцаров. Инициатори както на националното честване на поета, така и на научната сесия, бяха: катедра "Българска литература" при Югозападния университет "Неофит Рилски", Институт за литература при БАН, Център за музеи и галерии към Министерството на културата, Литературен музей "Никола Вапцаров" - София, Музейен комплекс "Никола Вапцаров" - Банско, Съюз на българските писатели и Драматичен театър "Никола Вапцаров" - Благоевград.

СЛОВО ЗА ВАПЦАРОВ

В един от ноемврийските си броеве от тази година многотиражен Вестник, който не е издание на големите партийни централи, бе поместил кратичка анкета. На Въпроса "Кой е за Вас Вапцаров?" отговаряха гимназисти от гъвгелични училища. И отговаряха така:

- Най-значимият български поет – казва ученичка от X клас. Въпреки че някои се опитаха да го развенчаят. Неговата поезия си заслужава да бъде учена и споменавана. Само стихотворението "Пролет" е достатъчно, за да остане безсмъртен.

Друго момиче от X клас:

- За мен това е човек, живял със своята идея и въпреки че днес творчеството му е преоценявано, има неща, които са непреходни и са извикани от нещо съкровено на душата. Свързвам го с гаврошчетата пред лъскавите витрини, с каменарчето, прокарващо път, и с работника, изграждащ идеята, за която е живял.

Ученик от XI клас:

- Класик в българската литература, създал стихове, които са вечни. Творчеството му не лъжа на идеология, както днес се стремят да покажат бездарни текстописци. Когато един бард стане класик, той си остава безсмъртен за народа.

И пак ученичка от X клас:

- Бил е човек, борещ се против лошите порядки в обществото. Каквото е видял и изживял, той си го е написал. Изразил го е така, защото за него е била самата истина.

Не е в моята задача да коментирам мислите на младите хора – приемете ги, каквито са – в случая ме интересува само тяхното усещане за Вапцаров. Защото не забравям старата латинска максима, че истината е в устата на децата. Това усещане е беззгрешно, а онова, което силно впечатлява е, че се излага в съпротива на злощастните опити на новия кариеризъм, стимулиран от реставраторски и необуржоазни среди, да сриват, смачкват, обезличават, да пренагласят по чужди модели националната духовна зидария, където по възможност да има съвсем малко място или да няма място на литературата на протеста и социалния ангажимент. Възьразяват и на един блестящ англичанин, Арнълд Тойнби, който на едно място в "Изследване на историята" разглежда психологическите последици от срещите между цивилизациите. Там той пише с иронична игривост и снизходителност следното: "Дивакът, който иска да стане "подходящ" в един озападняващ се свет, трябва във всеки случай да се подчини на госта произволната и външна мярка за "цивилизованост", която сама по себе си

СБОРНИК ОТ ДОКЛАДИ

представлява оклеветяване на собствената му наследствена култура; и гори ако е подгответ да премине тази степен на дехуманизация, за да се сдобие с поставените под Въпрос облаги на почетното членство в едно чуждо общество, то вероятно ще се окаже, че той с измама е бил лишен от наградата си за това от други дехуманизиращи схващания на "главатарите".

Тук внимателно ще забележа, че под "главатарите" и "пионерите" Тойнби разбира победителите от по-силната западна цивилизация, като "дивациите" и "муземциите" са за тази цивилизация същото, каквото са били "варварите" за гръко-римския свят. С аксиоматична убедителност големият историк изрича и други горчиви за нас истини, най-малката от които е, че изобщо не става дума за зачитане на достойнството, националната самобитност и духовните устои на тръгналите към Запада. Според Тойнби, отношението към "муземциите" е като "вълци, които трябва да се унищожават, или като овце, които трябва да се стрижат". Каква алтернатива, нали? А някои услужливо бързат да отварят цехове за овчарски ножици... Няма никакво съмнение, че оклеветяването на собствената култура е една от стъпките към тия предприятия. Въпреки съпротивата тук и там, която намирам за отрадна, това оклеветяване "тече" по всички рецептори на нашия национален живот – тече самоубийствено, като се почне от поръчаната нов фасон "научност", та се стигне до "купони", "шоуто" и нагло-тъпите пародии на социално-революционно ориентирани класически текстове на българската литература. Впрочем, всички виждаме плодовете на тия чевръсти пренагласи да отрупват сергиите с какви ли не прочити, преоценки, свидъци и христоматии – все "нови" с "обратните" си думи и "демократична" орнаментика, защо се зъби омаскаряването. Тия четива подсилват и без това тъжната картина на националното, на българското разделение и самоунижение. Е, какво, да вярваме ли на техните автори, показвали вече, че както вчера са били "за", тъй днес са "против" за твърдяното вчера, както вчера час по час палеха свещи пред Вапцаровата комунистическа Вяра, днес го наричат терорист и нещастник. Или пък оплакват "грешката" на Ботев, че не си останал само писател. Не дължим ли и на "пременените Илиевци" това безконтролно нашествие на пепси-културата с нейната примитивност, стимулации на низкото и долното в човешката природа, целия той култ към насилието и суперменството: газиш и заминаваш, слабият да гине... Да не говорим за десакрализацията на интимността, за съзнателните посегателства срещу етническата корпулентност на нацията и целостта на Българската православна църква. За вълните от бандитизъм и корупция и наркоманското "заривяvanе" на училищата ...

Въпреки гирляндите от смокинови листа, като "демокрация", "пазарна икономика", "балансиран преход", "човешки права и свободи" нахлува

един хищен, брутален и безмилостен свят, който нашите класици от Каравелов и Ботев, Вазов и Алеко, та го Вапцаров познаваха и имаха съвесстта, интелектуалната честност да изобличават. И понеже новата стара стратификация на обществото е основана на крещящото социално неравенство, на несправедливостта и тотално-безумния култ към парите, не е зле да припомним, че по този въпрос още Любен Каравелов се е произнесъл с насмешливо презрение. В своите "Записки за България и българите" от 1874-1878 година той пише: "Чиновете, благородството, честността и честта се разпределяват съобразно с богатството на търговеца, и грабителят, който е успел, като ограбва селяните и сиромасите, да събере порядочна сума злато и сребро, са уважава от идиотическото граждanstvo до раболепствие. И така, който е успел да накрадне 100 хиляди гроша, той е благороден; който има 200 хиляди, той е високоблагороден; а който е накрал повече от 500 хиляди, той е чељебия, т.е. той е такова едно нещо, което прилика на китайски мандарин! ... /Тие също чинове се дават и на жените. Жената на чељебият не е вече жена, като сичките хора, а чељебийка."

В други условия и при друг исторически жаргон Никола Вапцаров беше противник на този свят. Влюбен и вярващ в живота. Животът по цинично-жестоките правила на този свят той определяше в "Дубой" като "разканан и озлобен", като "навъсен, мръсен и зъл". Болезнената актуалност на тази позиция очевидно смущава днес доставчиците на овчарските ножици, но изглежда, че не е само тя. Тогава, да попитаме заедно с Константин Константинов, какво Въсъщност има в тия стихотворения, где то гънти, отзивачава и пак кънти гневният вкус от "Кино" към задоволените и симити: "Стига! Къде е тука нашата съдба? Къде е драмата? Къде съм аз? Какъм е?"

За годините и десетилетията след трагичния финал на поета и другарите му от вечерта на 23 юли 1942 изследвачите на Вапцаровия живот и творчество са напрорали хиляди страници. Комай е описано всичко, до най-дребна подробност, за което се смята, че има някаква връзка с личността, гражданско присъствие и музата на поета. Ала въпреки разнообразието от виджания и анализи, въпреки многовариантността в талантливия прочит и тълкуването съществуват неща, които историческото познание и добрият вкус не спорят.

На първо място това е пълното съзвучие между жизнено и поетическо поведение у Вапцаров, постоянната вътрешна готовност да защитиш със себе си своя идеал – един тежък, но и богоизъхновен жребий, който се пада на малцина. И който в българската литературна емблематика ние сързваме с Ботев.

По този признак Огнироинтелигентът е от Ботевско-Яворовското коляно, а иначе, в по-широк план, той влиза изобщо в духовната общност

на Големите. Там Всеки е по своеу неповторим, независимо от претърпените влияния и въсмуканите излъчвания на един или друг културно-исторически фон, Всеки е във вълбоначната и яркостта на изявата – и най-вече в приноса си за света като български образ и слово.

При Никола Вапцаров тия драгоценни "белези на принадлежността" се изразяват с още ред трайни присъствия в българското обществено и художествено пространство, без поетът специално да се е домогвал до това. По линия на идеите – от Смирненски, през Гео Милев до Христо Радевски – той дава например едно ново измерение на изповядваната от хиляди светогледна посока. То бе възможно поради дълбоко чувствуваната от поета равнопоставеност между Битие и Слово и в основата на акта, който наричаме решителна проява на езиковата ситуация в поезията ни. Затова е напълно прав литературният историк Светлозар Игов, когато пише, че "Вапцаров в българската поезия очистваше думите от "огромния пласт от лъжи, който тежи над този живот". Той изчистваше българската поезия от думите-лъжи, от празната красота, от "празните химери", от старата "романтика" от, всичко, което се е смятalo за "поезия"... Неговата социална революционност беше съзвучна на литературната му революционност. Бунтът на Вапцаров срещу "нешата" се изразяваше и чрез бунт срещу "думите", които мистифицират истинската същност на тези неща." За да се извърши тая промяна, която се свързва с неговото име, спроведливо е да отбележим, че за "разчистването на терена" от дегадентската умора и руините на символизма след Войните 1912-1918, се бяха погрижили вече поети като Ламар, Марангозов и Гео Милев, като Далчев, Септемврийци и Багряна, напомнили за "Варварската" септивност и очевидната материалност на света.

У Вапцаров пълната ревизия и обновата на поетическия език, блестящо провежденият принцип на разговорното начало въсъщност легитимираят най-одухотворената част на българското работничество. Сам човек на наемния труд поетът не наблюдава, а изпитва импулсите на нелекия работнишки живот – затова са тъй завладяващи и силни тия импулси. Нещо повече: тук машинният грохот, смрадните изпарения от екарисажа и стърженето на къмборджийската лопата пишеха новите на едн нов лиризъм.

Тъкмо поради тези си качества творчеството на поета е един впечатляващ рефлекс на българския дух, висок върх в неговата "лява" настроеност в навечерието и годините на Втората световна война. Тревожното блуждане на този дух през последното столетие вътресе на опори и нови социални ориентации, на по-извисени хоризонти за мисълта и чувството гage на българската душевност състояния и опитност, които подчертават несъмнено нашето сложно и противоречиво балканско битие.

Разгадаването на българската душа според мен не може да мине без Яворовската дълбочина на страданието, без способността и готовността на един Пенчо Славейков за големи духовни задачи и културно мисионерство. Но тази душа е също в разтърсващата елегичност и скритите воли на Дебелянов, в серафическата чистота и изтънченост на Лилиев, в "червените" възторзи и черните "зимни" униния на юношата Смирненски. Тя е в народнопесенните прехласвания и "ръбестото" свободомислие на Трифон Кунев, тя душа оригиналните теософски построения на Петър Дънов и езотеричната проблематика на Николай Райнов, но я откриваме също така и в съхранената памет за кървави конници и удавници, за пристреляни поети. Все тая българска душа ни говори в зашеметяващия бунт на сетивата у Багряна или със скритата поезия на Вещния свят и философския песимизъм на Атанас Далчев.

Все тая българска душа откриваме в просветеното самочувствие на работника комунист и мечтател Вапцаров.

Той не искаше нищо за себе си, работи за другите.

Работи за един по-справедлив свят, който едва ли е бил казарменят, тоталитарният социализъм на Сталин и Берия, наложен в нашето Отечество. И ние не бива да скверним бляновете и идеала на поета антифашист с късна гама. Важното тук е, че с "Вяра", "Завог", "Романтика", "Дубой", "Писмо", "Спомен", "Родина", "История", "Кино", "Огняроинтелигентска", "Прощално" и другите, той дава лирическа мотивация, той закрепи естетически работническото - а вие разбираете човешкото - достойнство с няколко клучови думи. Като труд, хлеб, родина, история, свобода, Вяра, човек... За всеки!

За всички. Това са наसъщи думи - без значение какво е времето, строят, епохата. В този смисъл Никола Вапцаров е наш съвременник.

Днес творчеството му възбужда за живот душевен опит, с който българинът смяташе, че се е разделил завинаги... Това не се оказа така и трудова България, изглежда, отново ще преоткрива Вапцаровските истини и Вапцаровската Вяра не в далечния, отвлечения, а в реалния пълнеж на думите, който засяга всички ни - всеки един поотделно и всички заедно.

Рудниците на българската душа и сега не са пусти. Из мълвящите самоти на галериите пак нещо се добива, колкото и да е трудно в този прииждащ брутalen свят, в който нещата най-напред "струват", а после са всичко останало. Вярвам, че най-доброто от този добив пак ще търси Високата културна орбита на българската поезия, както беше при Никола Вапцаров. Нека не забравяме, че нашата поезия се твори в една Европа преди Европа.

ВАПЦАРОВ ИЛИ ПРЕОДОЛЯВАНЕТО НА ДОГМАТИЗМА

Сред антипоклонниците на Вапцаров се ражда догма, досущ еднаква с никогашното Яворово разделение на два периода - социална и неприемлива лирика. Според новата догма едно банскалийско момче се развива правоил; писало за любов, родина, душа и създадо първия период на своето творчество - социално неангажираната лирика. После от гората на заблудите изпълзял лошият пролетарски Вълк и скрускал таланта на момчето. Без него /таланта/ то създадо втория си период - на неприемливатата лирика. Така от Вапцаров трябва да се чете и изучава само първият, добрият му период. Но и в двата случая поетите не трябва да се опознават според критическите Вълци, които изпълзват от гората на догмите с големи и голи намерения да ни поучават. Стига за тях - те ще се върнат във горите, щом спрем да им обръщаме внимание.

Но обективното погледнато във Вапцаровото развитие има два ясно времево обособени периода на създаване на поезия, разделени от четиригодишно поетично мълчание. Първият /от 1926 г. до 1931 г./ е на съзряване на умението, на даване на заявка за талант, на изчистяване от подражателството, на оформяне на свой тематичен кръг. Определен с такива характеристики, този период можем да наречем прохождане и съзряване на таланта. Тук не става дума за ярко и оригинално творчество, че да го причислим към каквато и да е периодизация, както е при който и да е писател. Съзряването на голям поет не изключва и отделни постижения, творби със стойност, която надхвърля общото състояние на таланта в този момент. Така е и при Вапцаровите ранни творби, където ще наброим 7-8 или повече завършени стихотворения, които биха могли да са представителни за всяко творчество. В останалите има отделни сполучливи строфи и находки, наличието на гарба е неоспоримо, но прозират влияния, чужди интонации и опити да се достигнат образци. От друга страна, е виден автобиографизъмът на тези стихотворения, невероятната воля за излизане от трагицитета, незадоволеността от трудното намиране на свой изказ. И накрая - Вапцаровото поетично умение през тия години е възходящо, очейната е разликата между написаното през 1928-29 г. /период/, в който той вече усилено публикува/ и през 1930-31 г.

Тъкмо тогава обаче, след 1931 г. поетът престава да опитва да публикува стихове. Нещо повече - като че ли престава да ги пише чак до началото на 1936 г. Всичко това е необичайно, като се има предвид благодатната за поезия възраст /22-26 години/ и документиранието чрез

гве ръкописни антологични тетрадки Вероятни амбиции за своя книга. Разбира се, че загадка за глаша на тягата трябва да стои някакво обяснение. То беше постигнато от критиката на зрелия догматизъм. И намерено с твърдението, че тогава Вапцаров се оттегля едва ли не като Христос и Мохамед, за да му досъзре идеалът и пророческото слово. После се завръща през 1936 г. и започва да го посява в нивата на бъдещето. В това обяснение има и някаква истина, но не цялата. В годините 1932-33 Вапцаров наистина намира свой идеал, който засега ще назовем като популярния, световно доминиращ обществен идеал на 30-те години на века. Казвам засега, защото в хода на анализа ще проличат редица различия и противостоеие на поета с приемия за тогавашен художествен еквивалент на този идеал – пролетарската поезия.

Безценна помощ в опитите за проникване в дългото Вапцарово поетично мълчание ще ни окажат единствените му стихотворни текстове от този период, които опровергават тезата за абсолютността на това мълчание. Те са "Бодро осъмвайте, родни села" /писано Вероятно през 1932-33 г./ и първата редакция на "Писмо" /"Ти помниш ли морето и машините ...."/, публикувано през 1934 г. Убеден съм, че те не са единственото написано през тези години – просто няма как един поет с амбиции да стои встриани от листа или поне от своето произвеждащо поетично съзнание. Колкото и да е жалко за неизвестността на другите възможни опити, тези гве творби са достатъчни за сериозни изводи и наблюдения.

Общото в стихотворенията е определеното следване на обособил се вече в литературата ни модел на пролетарската поезия. Изповядващите го имат за свой кумир Смирненски, но са далеч от неговата сложна художествена система и поетично майсторство. Моделът на българската пролетарска поезия е смесица от задължителни ритуални и мисловни жестове и някаква форма на продължение на традициите на социално ангажираната лирика от Ботев насам. Поетите от това направление винаги легитимираят в стиховете си своята социална, а нерядко и политическа принадлежност. Те са с народа или с някаква част от него; те са на страната на бедните и угнетените социално или самите са тяхните. Пролетарската поезия узаконява социалното противопоставяне като естествено сложило се състояние на обществото и приема като верую унищожението на съществуващия социален статут чрез борба. Доминиращи тонове са зовът за борба, убедеността в справедливостта и изхода от нея. Поетите се чувстват като част от нещо, което обаче ги лишава от самоличност. И нещо повече – отчуждава ги от водената и предполагаемата борба, превръща ги в нейни регистратори. Личността се е разтворила в безличното "ние", което е гарант за победата, но говори – с безусловността на надеждата – за отсъствие на действително съпреживяване и драма. И оттук – в тази поезия напълно липсва

екзистенциалната проблематика, подменена с реторика и социален сантиментализъм. Следването на традициите на социалната и революционната лирика на Ботев, Вазов, Смирненски не води до истинското им продължение заради предпоставеност, идеологическа преднамереност, книжна самоубеденост и изявителност.

Сравнението на гвете Вапцарови стихотворения с посочените характеристики на българската пролетарска поезия показва почти пълно съвпадение. И при него има легитимиране и посочване на принадлежност:

Ний бяхме вече част от пролетариите.

Брат ми е всеки отруден орач.

Социално-классовата легитимност при него изглежда така:

Ние работим от сумрин до здрач.

Ние работим в несгода.

Както вече се разбра от цитатите, и Вапцаровият Аз се е разтворил в общността от съмишленици и фактически реторично пледира за барикади и принадлежност. Не отстъпва на другите поетът и в зова си за борба и в убедеността в нейната победа:

Сънцето, който затуля, е враг.

И ще загине в борбата.

Стихът "а ла Смирненски" изглежда художествено и смислово снижен:

Родени в щурм, под гръм на барикади.

Отсъствието на екзистенциалната проблематика. Поетичният смисъл е всичко казано дотук, което можем да обобщим като: борба, оптимизъм, воля и вяра за победа. Ала има и едно "но", което е предпоставката за нещо друго. Без да иска или без да може да скрие, Вапцаров чувства тези написани стихове като непринадлежност към истинската поезия. Усеща разликата между написаното преди това и неумелите си сегашни опити. Ето как изглежда това във финала на първия вариант на "Писмо":

Ти помниш ли? ... Аз искам да забравя,
другарю мой, мой братко, страшно искам...

Но шумно някъде вълните плискат,
наяве и насын бучат в сърцето ...

И аз пропъждам призрака тогава,
о, моя светъл призрак на морето! ...

Тук вече не можем да не си припомним дълбокомислието на догматичната критика, която обясняваше тези стихове с идейна незрелост. За щастие исканата таква зрелост не споходи поета. Ето, че се докосваме и до същностните причини за дългото поетично мълчание. Преди него /го 1931 г./ Вапцаров достига до някаква своя поетика, до своя тематичен кръг и – което е най-важно – до своя представа за художествеността на поетичния текст. Едновременно с това той неувъсмислено недоволства в стиховете си не толкова от написаното,

колкото от отсъствието на собствена, подхранваща поезията му личностна философия. Докато перото му укрепва, съзнанието му се измъчва от отсъствието на свой идеал и духовно ядро. Възможно е да е приемал стихотворенията си като прилична художествена реализация, но и като случайни попадения, разпокъсаны прояви на осенения с дарба. Тъкмо тогава в трескавото търсене на идеал, плодовден за поезията му и отговарящ на личностната нагласа, той достига до идеята за социална справедливост и до бунт срещу социалната несправедливост. Естествено е това да му носи първоначално удовлетворение. Оглеждането наоколо му създава убедеността за правота - той не е сам в своя идеал, заобиколен е с привърженици. Съществува и готов поетичен модел, който може да бъде следван. Изкушението да се пресегнеш към него е голямо и Вапцаров като че ли прекрачва в огражденията територия. Но там той влиза с капутала на Високия прицел за художественост и с изминат поетичен път, от които Все още не знае как да се възползва. Известно Време Всъщност се движи по острите на бръснач с безни от гвеме страни. Едната той като че ли Вече е прескочил. Там са страданията на други поети, прозренията им за самотността на човешката участ и битие. Не че не може да остане в нея, той просто не иска да се заключи в обладяните от предишни поколения поетични пространства. От друга страна, там, където той попада с явно удовлетворение, го смущава художествената недостатъчност на модела, търде опростени и земни решения не утоляват голямата му духовна жажда. Изкушението скоро се замества с недоумение - той уж пропържда призрака, написва гва /или повече/ текста и ... спира. Или по-точно, не спира, а продължава да търси. Идеалът за социалната справедливост като единствена философия и моделът на пролетарската поезия стават следващите спирки, които трябва да бъдат преминати. Отговорът как се извършва това се съдържа единствено в поезията от 1936 г. натам и във Вече обяснимото ни Вапцарово поетично мълчание.

"Освен хляба си, който изкарвам, трябва ми и друг хляб. За мене е невъзможно да се ограничи до положението на една машина, която само работи и погълща своята определена гоза пара" - пише Вапцаров още в края на 1932 г. И тези думи обясняват непримиримостта в търсениято на собствен поведенчески и поетичен модел, отличаващ се от Всеки друг, та бил той и в посоката на социалните му Възгледи. В края на поетичното мълчание той стига до няколкото пункта на своята философия, които го връщат в поезията и определят по-нататъшното му поетично развитие. В същината им стои Вече не социален, а екзистенциален бунт. Съдбовно страшна е не толкова социалната уредба, тя сякаш е следствие от съдбован за човешкото развитие момент. Последиците от него са, че човекът остава нереализиран, унижен, лишен и самолишил се от простор, свобода и любов. Ключовите думи на това разбиране са стихът от "Ще

строим завод" - "СВЕТЪТ Е ЗАТВОР". Не те, социално нищите, са Вкарани в отделен затвор, а целият свят е затвор. А там, както е известно, е неуспешно за всички - и за затворниците, и за надзирателите. "Ex,лошо, /ех, лошо, / светът е устроен" - Възклика убиецът от "Песен за човека", защото в този затвор за човека е предопределено да се лълее в лълката на алчността, престъплението, безизходността. Вапцаровите хора - хлебарят и чиновникът от "Доклаг", работниците от "Завод" и "Пролет в завода", неназованите в "Кино" са емоционално вцепенени, роботизирани, програмирани да живеят в долната земя на човешката нереализация, където лъчите "се вмъкваха рязко/във нашата клемка". Те живеят без радост, но и без мъка, сигурен белег не на социална, а на екзистенциална неосъщественост. Човекът се е отмъчил от хармонията на света; само той изпада от нея, от неизменящата се Вечност на шуртящи Богодари, стрелкащи се птици, необятен простор. Той е загубил Вярата си, у него само незабележимо тръee усещането за далечна и труднопостижима другост. Във Времето на изгубената хармония е прекроявал земята, но вместо да зареди изграждането си с любов и комуникативност, е построил стените на Всеобща глухота и самота. Човекът се намира пред смърт или пред ново раждане и Вапцаров желае него, преобразяването чрез любов, Вяра и единение.

Между социалния сантиментализъм, изповядван от Вазов и преминал през Смирненски до 30-те години и екзистенциалното несъвършенство на изпадналия от световната хармония, нереализирания човек при Вапцаров съществуват сериозни различия. Милост и сътост за нищия молят със социалните си струни поетите преди Вапцаров, прераждане за сакралния човек, изтъргнат от светеността си, иска Вапцаров. Усилията за това прераждане могат и трябва да преминат през усилията на всички, през единиците. Но те не обезличават личността, не я превръщат в безлико "ние", не я лишават от собствена участ и драма. Защото Вапцаров е много по-близо до идеята за самоусъвършенстването, до преобразяването на убиеца, мерзкия стрелец в човека, отколкото до абсолютизираната Вяра в победоносен и всичко решаващ социален бунт.

Намирането на своя мисловна и философска територия лесно отвежда Вапцаров до неговата истински завършена поетична територия, в която социалното няма доминиращи релефни очертания, а се подчинява на концептуални тези за човека. По този начин, с усилията и търсениято на личната си духовна същност поетът преодолява и последните капани пред собствения оригинал изказ - на посредственото социологизиране и на модела на пролетарската поезия. Това той отново прави в лабораторна мишина, без оглушителни манифести и само с крайната цел - поетичния текст. Вапцаров не волея видимо с едноизмерния догматизъм и с проблемно и художествено обезличения модел на пролетарската поезия. Макар тук и там мимоходом да определя отношението си към този модел.

Той директно го уязвява, отричайки му преполагаемото най-силно средство - социалния патос, който според Вапцаров "въобще липсва след Смирненски". А в дълбоките пластове на неговата диалогична поезия един от оборваните скрити опоненти се явява партийният догматизъм, проповядващ всяка към рог аскетизъм, стигаш до обезличаваща готовност за служене и до генеронализация. Никак не е случайно, че в "Моторни песни" ще се появи цикълът "Песни", в който в разрез с тенденцията "ни" и "ни Радевски, ни Христо" поетът ще заяви: "Зная свойто място във живота". Че пак там, за разлика от поетите, дето най-много да се възторгват, че виждат на световни конгреси дружарка от Китай, той ще пише "Любовна" песен, въпреки грата на войната и вледеняващия аскетизъм. Разбира се, след това догматизъмът му отмъсти, като пропусна да забележи тези стихотворения и да отбележи преодоляването на нехудожествеността и ограниченността на модела пролетарска поезия. И като го обяви за образец на това в изкуството, което Вапцаров съзнателно и дълго беше преодолявал. Но какво от това - да знаете някъде нечие творчество да е загинало заради тълкувателите си?

КАТЯ ЯНЕВА

СБЛИЖАВАНЕ С ВАПЦАРОВ

Може би общуването с поезията на Вапцаров е в силна зависимост от настойчиво подчертавания неин агресам, който има ясна социална характеристика и принадлежи на определена епоха. Времето тече, носейки промени - за читателя е все по-трудно да се идентифицира с човека, близък на поета, оня, с когото той делял сламения одър, бил заедно в канана на живота и комуто изпитвал непреодолимо желание да разкрие душата си. Няма ги ония неизвестни хора от фабрики и канцеларии, за които поетът се застъпва пред историята. Къде е и тази общност, на която преди разстрела Никола Йонков казва "народе мой"? Изглежда невъзможна днес тази близост, без усещането за която Вапцаров въобще не посяга към белия лист, която гради в стиховете си и е разбрана от читателя. Та до каква степен тя е исторически и социално-политически детерминирана? Изжижава ли се "влечение" по Вапцаров? Иначе казано - живо ли е това творчество след времето, в което е било създавано, след хората, на които пряко е било посветено?

Повече от пет десетилетия публикуваното слово на Вапцаров засяга съвременното съзнание по различен начин, то притегля или отблъскава читателски среди с различни интереси в променящите се обстоятелства. Близостта ни с Вапцаров има своята история. Неговото слово в дадени моменти е желано, практически приложимо в обществения живот - груп път е вълнуващо необходимо в интимния духовен свят на човека. То е

агресивно в най-добрия смисъл на думата. Предизвиква човека да бъде повече буден, повече мислещ, деятелен. Една аналогия с описана във Вапцарова творба ситуация ни се налага:

Но помня, когато четяхме

"На дне"

или

"Майка",

пробиваше слънцето

мрачния свод

на този завод,

блестяха очите.

И хората скрити

във своите бордеи,

човъркаха своята мисъл ръждива

и бяха щастливи,

и бяха щастливи...

/"Горки"/

Това човъркане на мисълта, която не бива да ръждя, е благородната амбиция на огняроинтелигента. Във възбудждането на човешката мисъл е неговият социален ангажимент /нека това бъде на първо място/ и неговата позиция на творец. Затова времената на най-шумното уличване от темпове и от азитки едва ли са най-пълноценниот общуване с Вапцаров, въпреки искрената сърдечност към поета. И в никакъв случай христоматийният му авторитет не означава най-широк контакт на неговия народ с него.

Поезията на Вапцаров е приемана като откровение в средите на българските антифашисти, макар условията на нелегалност да затрудняват разширяването на читателската публика. Това става естествено след революцията. Литературната критика през 40-те, 50-те години все по-многолосно отбележва една популярност, за която няма заслуга, а и засега не анализира. Трябва да се gagат някои обяснения за ентузиазираното приемане на поета от съвременниците му. Стиховете на Вапцаров притежават извънредно силно привлекателно качество за човешки маси, ангажирани дейно в обществени движения: мисъл за човека и социума в перспектива. Тези стихове се раждат в конкретен, наистина граматичен момент, но очекват бъдещето. И не само с въжделение - а с аргументация, която навлиза в същността на човека, в неговите възможности и като индивид, и като класова обществена сила. Те поставят личността в течението на времето, позволяват ѝ да види и разбере многото си лица в миналото, в сегашното, в родината си, по света, да предугажда бъдещето, да се осъзнава като създал на събдата си. Хуманизмът на Вапцаров съдържа убеждението за безбрежните творчески